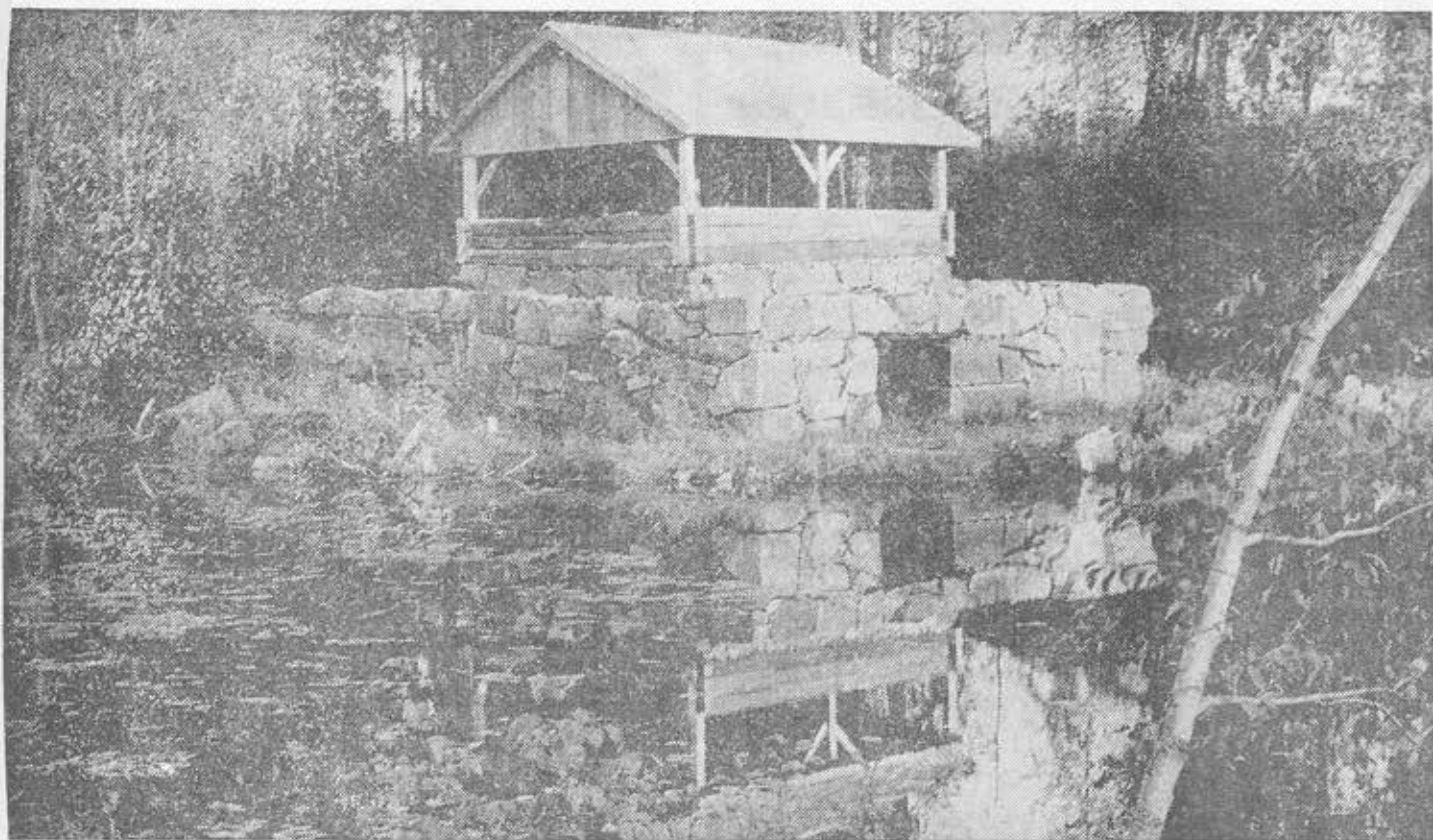

Bergsmanshyttan i Järbo under tak

Den gamla bergsmanshyttan i Järbo har försetts med en överbyggnad. Själva taket är belagts med spån. Väggarna är gjorda av timmer från gamla prästgården.

□ Den gamla bergsmanshyttan i Järbo har försetts med en överbyggnad. Över den restaurerade masugnen har delvis uppförts timmerväggar och tak. Timret är från den nu rivna gamla prästgården. Taket har belagts med spån. Kostnaden för detta, arbetskraften samt virket går på cirka 3000 kronor och har finansierats genom pengar som skänkts från Järbo hästförsäkringsförening vilken numera har upplösts.

Restaureringen av den gamla ytttruinen började för några år sedan och har skett i etapper. Vid utgrävningen visade det sig att inte ens grundmurarna var kvar, men däremot har nedre delen av pipan bevarats synnerligen väl.

Sten fraktades åter dit och så reste sig yttermurarna till ungefär två meters höjd. Pipan murades upp i jämnhöjd med murarna och när hösten kom 1968 återstod endast några smärre arbeten. Finansieringen har skett genom kommunala bidrag samt från flera enskilda personer. Bakom initiativet står Naturskyddsföreningens Järboavdelning med rektor Joel Järbing i spetsen.

Masugnen ligger efter Hyttån strax intill dess utflöde i Jädraån. Vattenkraften fick man från sjön Hälldammen. Från Hyttån finns en vacker gångstig som leder genom skogen fram till den dammanläggning som då fanns vid sjön. Större delen av stigen finns kvar, men behöver rensas upp. Detta så har man planer på att göra nästa år.

□ Två hamrar på 1600-talet

Järnhanteringen har liksom på många andra platser i Gästrikland gamla anor i Järbo. Redan på 1600-talet fanns två hamrar i Järbo. De övre hamrarna som den kallades låg efter Jädraån i Finnäs och den nedre i Kvarnäker. Hamrarna förädlade köpe-tackjärn till stångjärn. I Järbo fanns ingen malm, men i Torsåker fanns malm i bergen och avståndet dit var ju inte så stort. Att tillverkningen på detta sätt förlades långt utanför de malmförande områdena berodde på att i Järbo fanns gott om skog och vattenkraft, som inte tidigare utnyttjats. De som drev dessa hamrar var bönder i trakten och smidet blev ett näringsfång vid sidan av jordbruket. Utövarna kom att kallas bergsmän och de klarade sig i allmänhet bättre än de som endast hade jordbruk att lita till.

□ 35 olika byggnader

Men i februari 1740 erhöll de båda smedjelagen i Järbo tillstånd att uppföra en masugn. Den byggdes vid, som den då kallades, Lillån-numera Hyttån. För blåsmaskin och bokare behövdes vattenkraft men inte alls så mycket som för smideshamrarna. Därför kunde man nöja sig med en så pass liten å. Dessutom användes Hälldammen som vattenmagasin, varför man där uppförde en enkel dammbyggnad: Därav namnet Hälldammen. Vid hyttan uppfördes så småningom åtskilliga byggnader, såsom malmlavar, kolhus, järnbodar och kalkstensbodar. På 1840-talet fanns förutom hytta och bokare 35 olika byggnader. De flesta låg utefter den väg som från Hyttbron ledde förbi hyttan. I bokaren krossades malmen till lämpliga stycken. Det bästa järnet erhöles om olika malmer blandades, varför åtskillig malm fraktades förutom från Torsåker, från gruvor i Dalarna tex Sjögruvan i Svärdsjö, Garpenberg, Husby och Bispberg. Vanligtvis utnyttjades vinterföret för dessa transporter.

□ Störst i Sverige

Järbo hytta lär har varit störst i Sverige när det gäller antalet delägare, som var 86 bergsmän och blåsningen vid hyttan fort-

gick endast en liten del av året. Man förstår att det måste vara mycket besvärligt med dessa små blåsningsdelar, och statsmakterna försökte få till stånd en mera ekonomisk ordning, då delägarna skulle driva hyttan gemensamt, sk sambruk. Vid de flesta hyttor möttes detta länge med kompent motstånd, men sedan hyttan i Järbo byggts om 1835 infördes följande år sambruksblåsning för första gången. Enligt bergsmästarens berättelse har vi här den första bergsmanshytta, som infört denna typ av blåsning.

□ Endast en kulle...

På 1860-talet visade det sig allt mera tydligt, att de små hyttorna och hamrarna hade spelat ut sin roll. Rationalisering var även den tidens lösen och det blev de större järnbruken som kunde genomföra denna. Sista gången det blåstes i Järbo hytta var enligt rapporterna 1874, men det är möjligt att någon delägare även företagit en eller annan blåsning även senare. Hyttan fick snart förfalla och när kvarnen byggdes om i början av 1900-talet, revs den definitivt och de fint huggna stenblocken fraktades till Kvarnäker. Även en del slagg kom till användning vid vägbyggnader, och så återstod endast en kulle, som snart blev beväxt med skog.

HARRY ADAMSSON